

במקומות רבים מצוי שבשבתות עורכים קידושא רבה בבית הכנסת לאחר התפילה ומגישים מיני מזונות על השולחנות. נשאלת השאלה האם יש לכסות את מיני המזונות בעת הקידוש על היין כשם שמכסים את החלות בסעודת שבת? הצד השווה בין מיני המזונות לחלות הוא שאחת הסיבות לכיסוי החלות היא משום "בושתו של פת", שלפי סדר הקדימה של הברכות היה ראוי לברך על פת קודם ליין. אם כן, לכאורה הוא הדין גם למיני מזונות אשר ברכתם קודמת לברכת היין.

מקור דין כיסוי הפת

מקור דין כיסוי הפת מופיע במסכת פסחים (ק' ע"א) לגבי מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי בעניין אדם שהתחיל סעודתו בערב שבת ונכנסה שבת בעת סעודתו, ושם פוסק רב יהודה בשם שמואל: "פורס מפה ומקדש".

הרשב"ם (שם ע"ב, ד"ה 'רבה בר בר חנה') ו**תוספות** (שם, ד"ה 'שאיין') כותבים בשם שאילתות דרב אחאי גאון (פרשת יתרו) טעם לפריסת המפה:

וקרובי תכא מקמי דליקדיש לקדושא דשבתא לא מקרבינן. מאי טעמא כי היכי דתיתי סעודה ליקרא דשבתא והיכי דקריבו לא מסלקינן ליה אלא פורס עליו מפה ומקדש דתניא ושויין שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש ואם הביא פורס עליו מפה ומקדש. והיכא דאתחיל סעודתא מדאנהר במעלי שבתא וקדיש עליה יומא פורס מפה ומקדש ומטעם זה נהגו לפרוס מפה ללחם עד לאחר קידוש בשבתות ויום טוב.

וכן כותב המרדכי (פסחים, רמז תריא):

ומה שאנו משימין המפה על הלחם בליל שבת זהו כדי לעשות הכירא שלאחר קידוש מסלקין המפה כי היכי דליתי סעודתא ביקרא דשבתא.

כלומר, הטעם לכיסוי החלות הינו על מנת שהסעודה תחשב כאילו היא אינה כאן ומגיעה רק כאשר כבוד השבת כבר הגיע על ידי קידוש על היין. טעם זה שייך רק בקידוש הלילה מאחר וביום קדושת השבת כבר קיימת מקידוש הלילה, ולכן ממשיך המרדכי (שם) ומביא טעם נוסף מדוע מכסים את החלות בבוקר שבת:

מיהו מה שאנו משימין המפה על הלחם שחרית לאו היינו מהאי טעמא דהאי טעמא לא שייך רק בליל שבת דאז היא הכנסת שבת ויש ליתן טעם דהיינו **שלא לבייש את הפת** דאם היה הפת מגולה בלא מפה יהיה בושת לפת דבכל יום מברכין על הפת קודם ליין ועכשיו אנו מקדימין לברך על היין. וממה"ר אברהם שמעתי שאם היה הפת מגולה היה צריך לברך על הפת קודם ליין משום דאקדמיה קרא דכתיב ארץ חטה וגוי' כדמשמע בברכות.

כלומר, בכל יום מברכים על הפת לפני הגפן ומכיוון שבשבת מברכים על היין קודם צריך לכסות את הפת על מנת שלא לבייש את הפת. את אותו הטעם כתבו גם **הרא"ש** (שם) **והטור** (אורח חיים רעא) בשם הירושלמי (ולפנינו בירושלמי ליתא). **בשבלי הלקט** (סח) מופיע טעם זה בניסוח מעט שונה:

ויש מפרשין שעל כן פורשין מפה על השולחן בשעת הקידוש שכיון שמותר לקדש על הפת וזה מקדש על היין, אם יהיה הפת מגולה יהיה לו כעין פגימה, על כן פורש עליו מפה ומכסהו.

כלומר, הפת קודמת ליין ומותר לקדש עליה ומכיוון שמקדשים דווקא על היין מכסים את הפת על מנת שלא לבייש אותה. טעם נוסף מובא **בתוספות** (פסחים ק' ע"ב, ד"ה 'שאיין מביאין'):

ויש מפרש זכר למן שלא היה יורד בשבתות וימים טובים והיה טל מלמעלה ומלמטה והמן בינתיים.

אם כן, שלושת הטעמים לכיסוי הפת הינם:

- א. על מנת שהסעודה (חשיפת הפת) תגיע רק לאחר שכבוד השבת כבר כאן (על ידי קידוש).
- ב. מפני בושתו של פת.
- ג. זכר למן שהיה מכוסה בטל מלמעלה ומלמטה.

שלושה טעמים אלו מובאים בטור (רעא, ט) ובהגהות מיימוניות (שבת פכ"ט, ק'). נעיין בטעם השני - "בושתו של פת".

בושתו של פת

לגבי קידוש הלילה יש מחלוקת הפוסקים אם אפשר לקדש על פת. דעת הרמב"ם (שבת פכ"ט ה"ט) היא שאפשר לכתחילה לקדש על הפת אם אדם מתאוה לפת יותר מהיין. יותר מחמירה היא דעת הרא"ש (פסחים י, יז) הפוסק שרק אם אין לאדם יין הוא יכול לעשות קידוש על הפת. לעומת דעות שניהם, ר"ת (פסחים ק"ו ע"ב, ד"ה 'מקדש אריפתא') פוסק כי אי אפשר כלל לקדש על פת.

בקידוש היום הדין שונה. הרא"ש כותב (שם) לגבי קידוש היום שאם אין יין לא מקדשים על הפת אלא על חמר מדינה מכיוון שאין היכר בקידוש היום אם הוא נעשה על הפת (שהרי אין ברכה מיוחדת לקידוש כבלילה). כפועל יוצא מזה כתבו הב"ח (רפט), הדרכי משה הארוך (שם), הבית יוסף (שם) וכן נפסק בשולחן ערוך (רפט, ב) שאם בבוקר אין לאדם יין, שכר או שאר משקין **אוכל בלא קידוש**.

לעומת זאת, לראב"ד יש שיטה ייחודית בנידון והוא כותב (שבת פכ"ט ה"י) שאם בא לקדש ביום על הפת מקדש ותחשב המוציא במקום ברכת היין.¹ כמו כן, היו שהבינו את שיטת השולחן ערוך שאין הכוונה שאוכל בלא קידוש ובוה פוקע ממנו דין הקידוש אלא **שברכת המוציא על הפת היא נחשבת אצלו הקידוש** (מג"א שם, מחצית השקל שם, לבושי שרד שם וחקירת הפמ"ג שם לגבי הוצאת אחרים ידי חובה כשאין אוכל עמהם). על כל פנים, הן בקידוש הלילה והן בקידוש היום מצאנו שיטות שניתן לקדש על הפת ומכאן נגיע לשתי הבנות שניתן להבין בטעם בושתו של פת:

הבנה ראשונה: דין קדימת הפת ליין אינו תלוי בקידוש. כלומר, הבושת של הפת היא מפני שפת **קודמת בעלמא** בדיני קדימויות של ברכות ומפני שבפועל מקדימים את היין מכסים את הפת. כהבנה זו משמע במדכי שהובא לעיל.

הבנה שנייה: דין קדימת הפת ליין תלוי בקידוש. כלומר, הבושת של הפת היא מפני **שהיה אפשר לקדש על הפת** (יש לפת פוטנציאל לקידוש) ומפני שבפועל מקדימים את היין מכסים את הפת. כהבנה זו משמע בשבלי הלפט שהובא לעיל.

על פי ההבנה השנייה, לדעות שאי אפשר לקדש על הפת (ביום או בלילה) אין צורך לכסות את הפת מטעם של בושת. אולם, על פי ההבנה הראשונה גם לדעות שאי אפשר לקדש על הפת יהיה צריך לכסות את החלות מטעם של בושת (מאחר שבעלמא פת קודמת ליין בדיני קדימויות).

¹ ועיין בספר דרוך יקרא – ספר זכרון (עמוד של) שהעיד בגדלו הרב יששכר מאיר זצ"ל שכשאכל בשבת אצל הרב שך זצ"ל, קידש הרב שך בסעודת שחרית על חלות ובטעם הדבר אמר הרב שך שכך נהגו רבותיו. והובא שם שכן היה מנהגו של הגר"י זצ"ל ושהוא אמר פעם לאחד שהוא סומך על דברי הראב"ד בפכ"ט מהלכות שבת הי"י שאפשר לקדש על הפת ואמר: "מיר איז גענוג דער ראב"ד" (לי מספיק הראב"ד). תודה לחברי רפי גמליאל על ההפניה.

על מנת לחדד שתי הבנות אלו נתבונן במקרה דומה לעניין הבדלה. כותב השולחן ערוך (רצט, ט):

אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה צריך להיזהר שלא יביא לחם לשולחן קודם הבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסנה לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו.

כלומר, אם אדם רוצה לאכול מיד אחרי הבדלה במוצאי שבת והפת נמצאת מולו, צריך לכסות אותה מפני שפת קודמת ליין בדיני קדימויות. על דין זה שואל ה"יז (שם סק"ח) שהרי אי אפשר להבדיל על פת ומדוע צריך לכסות משום קדימות? ועונה בזה הלשון: "זהו גופא הוי בושט שמראה שאין מעלה לפת כמו יין והוא מוקדם". כלומר, עצם העובדה שמבדילים דווקא על יין ולא על פת, שהיא המוקדמת בדיני קדימויות, גורמת בושט לפת ואין תלות בכך שאי אפשר להבדיל על פת. אם כן, לפי דברים אלו הבנת ה"יז היא כהבנה הראשונה שכתבנו, שדין קדימה אינו תלוי בקידוש. כלומר, מכיוון שפת קודמת בעלמא צריך לכסותה. כהבנה זו משמע גם בדברי ערוך השולחן (רצט, יד).

לעומת זאת, בחוברת 'וילקט יוסף' (שנה יב סי' רמ"ד הובא בחזון עובדיה שבת ב' עמוד יד) כותב בעל "יד יצחק" הרב אברהם יצחק גליק כי ביום אין מקדשים על הפת ולכן יש קדימה לברכת בורא פרי הגפן לשם קידוש (ועל פי דבריו אין חיוב לכסות בבוקר את החלות מהטעם של בושט²). אם כן, הבנת ה'וילקט יוסף' היא כהבנה השנייה, שדין קדימה תלוי בקידוש ומאחר ואי אפשר לעשות קידוש על הפת אין צורך לכסות את הפת מטעמא דבושט (אין בושט לפת שהרי אין אפשרות כלל לאכול אותה לפני היין).

כיסוי מזונות בקידושא רבא

מכאן נחזור לתחילת דברינו: האם יש סיבה לכסות את מיני המזונות המוגשים על השולחן בקידוש היום? הטעם של "כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא" שייך רק לליל שבת, וכן לא שייך במיני מזונות וכן הטעם של "זכר למן" שייך רק בפת ולא במיני מזונות (פסקי תשובות, רעא הערה 193). אולם, הטעם של בושט הפת שייך לכאורה במיני מזונות שכן ברכת מזונות, בדומה לברכת המוציא, קודמת לברכת בפה"ג בדיני קדימויות בברכות (שולחן ערוך אורח חיים ריא, ד). אם כן, אם מיני המזונות לא יכוסו תהיה להם בושט שהרי כל יום מברכים עליהם לפני היין.

² וכן כתב בשו"ת משנה הלכות חלק ט"ו סי' צ"ו שיש נוהגים שלא מכסים את הפת בבוקר מטעם זה.

מצינו בפוסקים מחלוקת בדבר, בדומה למחלוקת שראינו לעיל לגבי הבנת דין בושתו של פת:

פוסקים הסוברים כי יש לכסות מיני מזונות

יש פוסקים הסוברים כי ברכה על מיני מזונות קודמת לברכת היין **בעלמא** ולכן צריך לכסות את מיני המזונות. דעה זו מובאת בשו"ת לבושי מרדכי (אורח חיים קמא, מו), שו"ת באר משה (ו, סג), קיצושי"ע הרב גאנצפריד (נה, ה), שבילי דוד (רעא, א), חזו"ע (שבת ב' עמוד יד), הגרש"ז אויערבך (שולחן שלמה ח"א, רעא, טו) ושו"ת מים חיים (ב, מד). לדעות אלו דין הקדימה אינו תלוי בקידוש אלא הולך לפי קדימה בעלמא, כפי שכתב הטי"ז לגבי פת.

היוצא מכאן הוא שמכיוון שמיני המזונות קודמים בעלמא ליין יש לכסותם. יש לציין שהגרש"ז אויערבך (שם) פוסק כי מי שאינו שותה מהיין (כגון ששומע מאחר) אינו צריך לכסות מאחר שלא שייך בו בושת. כלומר, כשאדם אינו שותה מהיין אין שום מין הקודם לפת (או מיני המזונות) וממילא אין להם בושת גם אם אינם מכוסים.

פוסקים הסוברים כי אין צורך לכסות מיני מזונות

יש פוסקים הסוברים שאין צורך לכסות את מיני המזונות משתי סיבות עיקריות. הסיבה הראשונה היא שאסור לאכול לפני קידוש ואי אפשר לקדש על מיני מזונות. ממילא, אי אפשר לאכול מיני מזונות לפני הקידוש ולכן לא שייך במקרה זה דין קדימה או בושת. טעם זה הובא בברכת הבית (חלק ב שער מו אות נו) ובספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים (קונטרס אחרון אות ששה) שאומרים כי מסיבה זו נהגו שלא לכסות מיני מזונות בקידוש שחרית. לכאורה טעם זה נוגד את שיטת הטי"ז, אשר היה נראה ממנו כי "בושתו של פת" איננו תלוי ביכולת לקדש על הפת אלא בקדימה בעלמא. אולם, בשו"ת אז נדברו (ב, ח) מובא הסבר שכל מה שכתב הטי"ז: "דזהו גופא הוי בושת שמראה שאין מעלה לפת כמו היין והוא מוקדם", שייך **רק לפת מאחר ואפשר לקדש על פת בעלמא**, מה שאין כן במיני מזונות שאי אפשר לקדש עליהם בעלמא.³ כלומר, רק פת שיש יכולת לקדש עליה בזמנים שונים נכנסת ל"רמה הגבוהה" של בושת. לעומת זאת, קדימות מיני מזונות תלויה באפשרות לקדש עליהם ומכיוון שאי אפשר לקדש עליהם אין צורך לכסותם. על

³ לכתחילה אי אפשר לקדש על מזונות אך בדיעבד אפשר. ראה שמירת שבת כהלכתה (ח"ב, נג, יב) וקצות השולחן (סי' פט בבדי השולחן ס"ק ז).

כל פנים, שו"ת אז נדברו כותב היתר זה בלשון של: "לכתחילה במקום דחק יש להקל", ולכתחילה כתב שבוודאי נכון להחמיר ולכסות.

הסבר זה דומה לדברי הוילקט יוסף שהובאו לעיל לגבי בושת דפת בקידוש שחרית ולמעשה מאותה סיבה הוא פוסק שאין צורך לכסות מזונות בקידוש שחרית. אפשר אולי לומר בדבריו שדין הקדימה **נדחה** מחמת דין ההיכר (שדווקא בקידוש על היין בבוקר יש היכר לקידוש ולא בפת). וכך הוא כותב: "...אבל ביום דאין מקדשין על הפת... שאין כאן היכר רק בקידוש על היין...לכן שפיר יש קדימה לברכת בפה"ג לשם קידוש היום...". הבנה זו שונה מהבנת "אז נדברו" שמדבריו נראה כי דין הקדימה עומד במקומו ולא נדחה אלא **שמיין המזונות כאילו איננו לפנינו** מאחר שאי אפשר לאוכלו. נפקא מינה בין שתי ההבנות האלו היא שיטת הראב"ד (שבת פכ"ט ה"י) ועוד ראשונים המתירים לאכול לפני קידוש שחרית. לשיטת ה"אז נדברו" גם לפי דעת הראב"ד שמותר לאכול לפני קידוש שחרית יהיה צריך לכסות את המזונות. הסיבה לכך היא שדין הקדימה עומד בעינו ומותר אליבא דהראב"ד לאכול מהמזונות ומצד דיני קדימויות היה צריך להקדימם. לעומת זאת, לשיטת הוילקט יוסף אין צורך לכסות את המזונות לפי הראב"ד מאחר שדין קדימה **נדחה** מחמת דין היכר ולכן גם אם המזונות מולנו לא חלים עליהם דיני קדימויות בברכות.

על כל פנים, בדומה לפת שהוזכרה לעיל, שיטות אלו סוברות כי דין הקדימה תלוי בקידוש ואינו הולך לפי קדימה בעלמא.

סיבה שנייה לפטור מזונות מכיסוי היא הסברה כי אי עמידה בכללי הקדימה לא בהכרח יגרמו לבושת וכלשון הגמרא (בבא קמא פ"ו ע"א): "הכל לפי המבייש והמתבייש". מכיוון שכך, **דווקא בלחם שייך בושת** מאחר שיש בו את המעלות הבאות: 1. ברכת הפת היא ראש לכל הברכות. 2. הלחם הוא המזון העיקרי של האדם. 3. פת היא עיקר הסעודה והכל טפל אליה. מסיבות אלו בושת שייכת רק בפת ולכן גם אם מצד דיני קדימויות מיני מזונות היו אמורים להיות לפני יין אין צורך לכסותם מפני שאין להם בושת מאי הקדמתם. סברה זו כותב ברכת הבית (שם) וכעין זה כותב בטעמי המנהגים (שם).

כמו כן, גם באשל אברהם (קפב) כתב שאפשר שאין לכסות מזונות בבוקר, ובנטעי גבריאל (הלכות יום טוב פרק נא, ז והערה יד) כתב שמנהג העולם שאין מכסים.

ראינו מחלוקת הפוסקים האם צריך לכסות מזונות בקידוש שחרית או לא. שורש המחלוקת הינו האם דיני הקדימה הם לפי הקדימה התיאורטית (קדימה בעלמא) או הקדימה המעשית (מה שניתן לאכול כעת) וכן האם בושת שייכת דווקא בפת או גם במיני מזונות?

מקדש אחד וסועדים בשולחנות רבים

מצוי בקידושא רבה שיש מקדש אחד וסועדים בשולחנות רבים. האם במקרה זה כל המסובים צריכים לכסות את הפת/מזונות שמונחים מולם? בנטעי גבריא (הלכות יום טוב נא, ח) פוסק בשם הלקט יושר (אורח חיים עמוד נא) שיש לכסות רק את החלות המונחות לפני המקדש. פסק זה מופיע בפסקי תשובות (רעא אות יח) גם בשם שו"ת שרגא המאיר (ה, מא). אולם, בשו"ת רבבות אפרים (אורח חיים ר) כתב שהגר"ח קנייבסקי כתב לו: "שומע כעונה וצריך לכסות". אם כן, כל המסובים יהיו צריכים לכסות את הפת/מיני המזונות שמולם, וכן כתב בשו"ת אגרות משה (ה, כ). כפי שהוזכר לעיל, הגרש"ז אויערבך כתב שמי שלא חושב לטעום מהיין לא צריך לכסות את הפת שמולו. לעומת זאת, בחוט שני (שבת ח"ד עמוד קג) פוסק שמכיוון שהמסובים יוצאים ידי חובה מהמקדש הם צריכים לכסות את הפת אף שאין לפניהם יין גם מהטעם של בושטו של פת (ולא רק זכר למן). באותו אופן פסק הגרע"י בחזון עובדיה (שבת ב' עמוד יד) שכאשר יש שולחנות רבים וכולם שומעים מאיש המקדש על שולחנו נראה שכולם צריכים לכסות את הפת שעל שולחנם.

מסקנות הלכה למעשה

מהאמור לעיל ראינו כי יש מחלוקת בנוגע לכיסוי מזונות בקידוש וננסה לסדר את ההנהגה למעשה מהצד המחמיר ביותר לצד המקל ביותר.

א. הן המקדש והן המסובים צריכים לכסות את המזונות שמולם (חזו"ע, לבושי מרדכי, באר משה, קיצוש"ע גאנצפריד, שבילי דוד. הדין לגבי המסובים על פי אגרות משה, הגר"ח קנייבסקי והגר"נ קרליץ).

ב. המקדש והמסובים אשר שותים מיין הקידוש צריכים לכסות את המזונות שמולם (הגרש"ז אויערבך).

ג. רק המקדש צריך לכסות את המזונות שמולו (הפוסקים לעיל על פי נטעי גבריא, לקט יושר ושרגא המאיר).

ד. לכתחילה יש לכסות מיני מזונות בקידוש אך במקום דחק אפשר להקל (אז נדברו).

ה. המקדש (וכל שכן המסובים) אינו צריך לכסות את המזונות שמולו (ברכת הבית, טעמי המנהגים ומקורי הדינים, אשל אברהם, יד יצחק, נטעי גבריא).